

Kaygan Bir Zemin; Millet ve Milliyetçilik

Sıbgatullah KAYA*

Türkiye Cumhuriyeti, bilindiği gibi, bir ulus devlet olarak değil, bir devlet-ulus olarak doğdu. Kurucu kadro, önce devleti kuralım, milleti sonra inşa ederiz, demişti. Bu yöntem, millet inşa etmenin getireceği zorluklara peşinen rıza gösterildiği anlamına geliyordu. Cumhuriyet, kurulmadan önce pek çok zorlukla karşılaşmayı göze almıştı.

Ortak Bir Millet ve Milliyetçilik Tanımının Zorluğu

Kanaatimce milliyetçiliğin de geçirdiği tüm evreler, bu zorlukların bir parçası ve uzantısı olarak ele alınmalıdır. Çünkü, başından beri farklı inanç ve ideolojiler, milliyetçiliği hep kendilerine göre bir anlam yükleyerek ele geçirmeye çalıştılar. Milliyetçiliğin de her inanç ve ideolojiyle aynı torbaya girmek gibi bir özelliği vardır. Bu nedenle Türkiye’de ortak bir millet ve milliyetçilik tanımı hiçbir zaman yapılamadı. 1924 ve sonrasında yapılan tüm anayasaların millet vurgusu “Türk Milleti” yönünde oldu. Ancak bunun dahi, sonradan oluşan milliyetçilik anlayışlarına farklı şekillerde yansıdığı ortaya çıktı. Çok geçmeden Kemalistlerin, ulusalcıların, Türk milliyetçiliği yapanların ve İslami tonlu milli görüşün, milliyetçiliğe farklı anlamlar yükledikleri ortaya çıktı. Bunu siyaset sahnesindeki çekişmeler de zorunlu hale getiriyordu. Türkiye, parlamenter sistemi değiştirerek başkanlık sistemine geçinceye kadar, çeşitli siyasi parti ve oluşumların, millet ve milliyetçiliğe farklı anlamlar yüklediği uzunca bir dönem yaşadık.

Eski Türkiye’de, yoğun bir tartışma zeminine dönüşen, sadece millet ve milliyetçiliğe yüklenen anlamların farklılığı değildi. İnsanları

* Araştırmacı-Yazar, sabgatullahkaya@hotmail.com

kategorik olarak sağcı veya solcu diye ikiye ayırmayı hedefleyen ideolojik ortam da çok tartışmalıydı. Batıdan ithal edilen bu akımların masyası, Türkiye’de, ne yapsanız tam olarak tutmuyordu. Eski Türkiye, klasik ideolojiler dönemi sona erene kadar, bu ideolojilerin tam anlamıyla ne olduğu hakkında bir uzlaşma zemininde buluşamamıştı. Aynı yıllarda, toplumsal yapıların, modernleşmenin istediği değişime karşı müthiş bir direnç gösterdikleri de gözlemlenebiliyordu.

Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik

Milliyetçilik, milletin çıkar ve değerlerini tüm öteki çıkar ve değerlerin üstünde tutan siyasi hareket ve teorilerin genel adıdır. Milliyetçi teorilerde, toplumu ilgilendiren her türlü düşünce ve hareketin meşruiyeti, millete bağlılık ve ona sadık olmakta aranır. Üstün değer olarak kabul edilen “Millet” öncelikle kendi bağımsız devletini kuracak ve siyasi organları eliyle kendi egemenliğini kullanma hakkına sahip olacaktır. “Millete”, Batı dillerindeki karşılığıyla “nation” a siyasi bağlılık ve sadakat anlamına gelen “milliyetçilik” kavramı ilk olarak 19. Yüzyılda kullanılmıştır.

Kavimden Millete

Osmanlı’nın son dönemlerinde bu topraklarda, nation/nationalism anlamında, bugün rahatlıkla millet ve milliyetçilik olarak kullandığımız ifadeler henüz bulunmamıştı ve yapılan tartışmalar çok kafa karıştırıcıydı. Sebebi basittir: Batıda ortaya çıkan “nation/nationalism” kavramlarının tam karşılığı aslında “kavim ve kavmiyetçilik” kavramlarıdır.

Kavmiyetçilik, İslam nazarında “asabiyeti cahiliye” olarak değerlendirildiği için, Türklüğü bir tarzı siyaset olarak gören aydınların bu kavramlardan uzak durması gerekiyordu. Hatta, günümüzde, bir yönüyle “ulusal soy” anlamında kullanılan “ırk” kelimesi dahi 1900’lerin başında, hala gerçek anlamında kullanılıyordu. Çünkü, “ırk” kelimesi zoolojiye ait bir kavramdır. İnsan ırk bakımından 4 renkte sınıflandırılmıştır. Siyah, beyaz, sarı ve kızıl ırk kullanımı, doğru bir kullanımdır. Dönemin aydınları, yazılarında ve şiirlerinde bu anlam üzerinden mecazlar, metaforlar elde ediyorlardı. Örneğin, Mehmet Akif’in “Sözü sağlam, özü sağlam adam ol, ırkına çek” ve “Sana yok, ırkıma yok izmihlal...” mısraları, bu kabildendir. Daha sonraki yıllarda “Mehmet Akif ırkçılık mı yapmış?” diye kuşkulananlar, o dönemde bu kelimenin bambaşka bir anlamda kullanıldığını bilmeyenlerdir.

Özetle, dönemin aydınları daha az tepki çekmek için, kavim yerine “millet” kelimesini kullanmaya başladılar. Bugün milletle eş anlamlı olarak kullanılan “ulus” kelimesi de o dönemde insanların gündelik dilde yaygınca kullandığı bir kelime değildi, dolayısıyla, “millet” tercih edildi. İşin aslına bakılırsa millet kelimesi İslam’dan ödünç alınmış ve ne yazık ki, “kavim” anlamında kullanılmış bir kelimedir. İslami terminolojide millet “tevhit inancını taşıyan müminlerin toplamı” demektir. Bu tanımlamaya göre “millet” bir üst kimlik olarak kaşımıza çıkar.

Benzeri bir şekilde, Arap milliyetçiliği “ulus” kavramına karşılık olarak “ümme” kelimesini ödünç aldı. Bugün Arap ulusu dediğinizde karşınıza “el-Ummetu’l-Arabiyye” çıkacaktır. Onlar da dini bir üst kimlik olan “ümme” ulusal çatı olarak kullanmayı seçtiler. Dolayısıyla, “millet” de “ümme” de İslam’dan alınan ve anlam kaymasına uğratarak milliyetçilik sahnesine çıkarılan kavramlardır.

Milliyetçiliğin Türkiye’deki Serüveni

Belki bundan, belki buna ek olarak diğer sebeplerden de kaynaklanarak, millet ve milliyetçilik tanımı ve bunlara yüklenen anlam, Türkiye’de hep farklılık arz etmiştir. Yıllardır, benzeri bir kafa karışıklığı “millet” ve “milliyetçilik” uygulamalarında da yaşanıyor. Eskiden ulus devletlerin temelini oluşturan modern milliyetçilik, yerel dil ve kültürlerle karşı çıkıyor, homojen bir iç dünya elde etmeye uğraşıyordu. Türkiye’de Cumhuriyetin ilk yıllarında başlayan ve bir hayli uzun süren ret-inkâr ve asimilasyon politikaları da bu karakterin yansımalarıydı.

Küreselleşme dönemi, klasik milliyetçilik anlayışlarını gerçek anlamda değişime zorladı. Klasik milliyetçi anlayışlarda ısrar eden ülkeler, ya bölünme riski dahil her türlü iç tehlikeyi göze alacaklar ya da milliyetçilik anlayışlarını değiştireceklerdi. Küreselleşmenin zorunlu hale getirdiği bu yeni milliyetçilik anlayışına göre, farklı etnik gruplar ve diğer kültürler birer zenginlik olarak sayılmaya başlandı.

Bu yeni zorunluluk, sadece ulus devletlerin bünyesinde öteden beri var olan farklı etnisitelerden kaynaklanmıyordu. Uluslararası göçün hızlanması, farklı din ve uluslardan insanlar arasında evliliklerin çoğalması da bu yeni anlayışı zorunlu hale getiriyordu. Ulus devletler, bu yeni milliyetçi anlayışla beraber, üzerinde kurulu oldukları “orga-

nik millet” kimliğinden vazgeçmeyi; vatandaşlığı esas alan, bölgesel ve etnik aidiyetleri hoş karşılayan yeni bir “millet” tanımını benimsemeye başladılar.

Dünyada 1990’larda başlayan bu değişim, Türkiye’de ancak 2000’li yıllarda başlayabildi. Diğer kültür ve etnisitelerin millet tanımını içerisinde yer alması çabalarıyla tanışmaya başladık. Derken, Adalet ve Kalkınma Partisi, Ocak 2010’da radikal bir hamle başlattı. “Demokratik Açılım: Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi” hem terörü bitirerek PKK’nın silah bırakmasını sağlamayı hem de tüm etnik, dini ve mezhebi sorunları çözmeyi hedefleyen bir atılımdı. Kamuoyunda “Çözüm Süreci” olarak bilinen ve büyük bir mutlulukla karşılanan bu proje, bilindiği gibi tam olarak başarıya ulaşmadı.

1990’lardan itibaren başlayan küreselleşme, küreselleşmenin doğurduğu sancuların Türkiye’de oluşturduğu çalkantılar ve derken, Türkiye’nin AB adaylık sürecinin başlaması, demokratik bir iç barışla beraber devlet-millet kaynaşması sağlayacak yeni bir millet tanımı hakkında bir beyin jimnastiği dönemi başlattı. Yapılan beyin fırtınalarının, “milletin” yeniden tanımlaması hakkında ortaya çıkardığı genel eğilim, “Türkiye Milleti” ifadesiydi. Doğru ya, eğer tüm farklı dinler ve etnisiteler millet tanımının içine alınacaksa, bu neden Türkiye milleti olmasındı? Biz, yapılan açılımlar ve fiili olarak hayata geçirilen pek çok uygulamanın yasal bir tanımlama altında yeniden isimlendirileceğini beklerken, çözüm sürecinin bozulması ve 15 Temmuz darbe girişiminin ardından yepyeni bir sayfa açıldı. Özellikle darbe girişimine maruz kalmak ve bölgedeki karışıklar, devleti yeni bir beka tehdidinde sürüklemiş olmalı ki, Türkiye bir anda sistem değiştirdi.

Yeni sistem, bildiğiniz gibi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi. 2018’de başlayan mevcut başkanlık sisteminin, doğası gereği iki partili veya iki ittifaklı olması gerekiyor. Türkiye’de de kısa zamanda iki ittifak şekillendi zaten. Bu değişimin, son birkaç yıldan beri, millet ve milliyetçilik anlayışlarını da değişime açtığını fark etmeye başladık. Artık iktidar kanadından “yerli-milli”, “kızıl elma” gibi ifadeler duyuyoruz. İki ittifaktan birisi, milliyetçiliği, yerlilikle beraber kullandığı yeni bir akım geliştirmiş gibi görünüyor. Muhalefet cephesinin millet ve milliyetçiliğe yüklediği anlamsa, hala netleşmiş değil.

Gerçi, su akar, akağını bulur. Ancak, kafa karıştırıcı olan bir konu da milli cephenin (AK Parti, MHP, BBP) adının Cumhurbaşkanlığı İttifakı, öz-

gürlükçü ve demokrat bir profil çizmeye çalışan muhalif cephenin adınınsa, Millet İttifakı olması. Görünen o ki, millet ve milliyetçiliğe daha fazla vurgu yapan taraf, cumhuriyeti çağrıştıran “Cumhur” adını almış. Demokrasi ve özgürlüğe daha çok atıf yapmak zorunda kalan taraf da milliyetçiliği çağrıştıran “Millet” adını almış.

İki çatılı siyasal sistemlerde iç çekişmeler kızışınca, polemikler ve popülist politikalar da yükselişe geçer. Bu hengamede, nihai olarak millet tanımlaması, esen siyasi rüzgarlara göre mi belirlenmeli ve her iki cephenin millet tanımı kendine göre mi olmalı? Yoksa, toplumsal bir uzlaşıyla belirlenip iç çekişme ve polemik malzemesi haline getirilmeyen bir “değer” olarak mı benimsenmeli? Buna toplumsal anlamda bir karar vermek zorundayız.

Yasal Bir Zeminde Buluşma Zorunluluğu

Küreselleşme dönemi başlayınca kadar yapılan çalışmalar, yerleşik devletlerin millileşme sürecini atlattıklarını var sayıyor, yerleşik devletlerde milliyetçilikten söz edilemeyeceğini, vatanseverlikten söz edilebileceğini savunuyordu. Ancak, klasik milliyetçiliğin çözüm olarak önerdiği asimilasyon, ret ve inkâr politikalarının iç çatışmaları bitirecek, farklı etnisiteleri bir arada ve barış içerisinde yaşatamayacağı net olarak anlaşıldı. Ancak şu da anlaşıldı ki, etnik milliyetçilik de yeni koşullar altında bile güçlenerek yoluna devam edebiliyor. Özellikle göç alan, sığınmacı alan ülkelerde milliyetçilik, popülizmle karışık bir yeni bir şoven veçheye de bürünebiliyor. Artık etnik kimlikleri, yeniden tanımlanan bir vatandaş-millet yorumu içerisinde meşrulaştırmanın, uygun temel hak ve özgürlüklerin, buna uygun eğitim haklarının verileceği yeni politikalar üretmenin zamanıdır.

Türkiye, AK Parti iktidarları döneminde şükür ki, ret-inkâr ve asimilasyon eksenli politikalara son vermiştir. Ancak gördüğüm kadarıyla bunun sağlam bir anayasal zemine oturmamış olması, toplumsal birlik ve beraberliği söylem düzeyinde bazı sloganlarla götürme zaruretini beraberinde getirmiştir. Oysaki yerlilik ve millilik, bir kesimin sloganı olarak kalmamalı, tanımlanarak yasal bir zemine oturtulmalıdır. Çok kültürlülük, diğer bir ifadeyle pozitif milliyetçilik, yasal tanımlarla ifade edilmelidir. Yerlilik, millilik gibi ifadeler, pozitif ortak değerlere dönüştürülmeli, manipülasyona açık, popülist politika haline getirilmemelidir.

İslam kavmiyetçiliği, cahiliye asabiyetini, tefrika ve dağılmayı reddeder. Ben de bir Müslüman olarak buna yürekten inanıyorum. Ancak, birlik-beraberlik gibi pozitif kavramların dahi göçmen karşıtlığına, hatta diğer etnik köken karşıtlığına tahvil edilerek ırkçı zeminlere kaydırılabildiğini de esefle izlemekteyim. Unutulmamalıdır: Milliyetçilik; liberal, muhafazakâr ve şovenist olabileceği gibi, pozitif kültürel milliyetçilik şeklinde de kodlanabilir. Bunun hangi sonucu doğuracağını, yürüttüğünüz politikalar ve yasal zemini ne kadar sağlam tuttuğunuz belirleyecektir.

Sonuç olarak, ortak vatan bilinci içerisinde birlik ve beraberliği güçlendiren değerler, yasal zeminlere oturtulmalı, güçlü ve net tanımlarla tahriflerden korunmalıdır. İrkçı nefret söylem ve eylemlere karşı caydırıcı cezalar konulmalı, bu alan popülist politika ve söylemlerden tamamen arındırılmalıdır.

Türk, Kürt, Arap, Laz gibi tüm kurucu unsurları vatandaş olarak ifade eden bir anayasal düzenleme, kanaatimce mutlaka gereklidir. Bu, vatandaşlık tanımının değiştirilmesi şeklinde de olabilir; vatandaşlık tanımının genişletilmesi şeklinde de olabilir. Örneğin, “Türk Milleti” yerine “Türkiye Milleti” gibi bir ifadenin yerleştirilmesi şeklinde de olabilir; “Türk Milleti bir ırkın adını değil; Türk, Kürt, Arap, Laz gibi kurucu tüm etnik kökenleri ifade eden bir üst kimliği ifade etmektedir.” şeklinde de olabilir. Türkiye’de yaşayan tüm etnisitelerin göğsünü gere gere, bu tanım beni de içine alıyor, diye düşüneceği kuşatıcı bir tanım elzemdir. Unutulmamalıdır ki, birlik ve beraberliği uygun çözümler sağlar ve destekler. Yanlışta ısrar da ayrılıkçılık ve bölücülüğün ekmeğine yağ sürmekten başka işe yaramaz.

Aksi takdirde İbni Haldun’un çağları aşan “taklit” teorisi gerçekleşecek, dayatmacı milliyetçilikler, karşı/aksi milliyetçilikler doğuracaktır. Bu itiş kakış mekanizmasının ırkçılığa ve faşizme dönüşmeyeceğini kim garanti edebilir?